

Věroslav Mertl: Hřbitov snů

Mertlův prozaický návrat do přítomnosti

Prozaik a esejista dobré pověsti Věroslav Mertl (1929), srostlý s krajem kolem Malše a Kletě, vydává po jedenáctileté publikační prozaické přestávce (naposled román *Mlčení vězňích hodin* v roce 1989) rozsahem nevelký román *Hřbitov snů* (Host, Brno 2000). Nutno však dodat, že Mertl v této přestávce nezhádal a vydal několik brilantních esejistických, dobře přijatých titulů (*Kruhy pod očima*, *Přemítání o věcech vezdejších*, *Tiché zahrady*) a jednu knihu veršů (*Zjasněná noc*).

Ač je dějovým pozadím románu městský hřbitov, což by mohlo svádět k představě odvratu od tohoto světa, mříží tato prozaická sonda k vyjádření a postižení morálních problémů současných lidí, souvisejících pochopitelně s nedávnou i dávnou minulostí. Hřbitov je přirozená územní enkláva mimo jiné i ke společenskému setkávání živých lidí s živými lidmi, obyčejně však až od určitého věku, kdy si člověk začne výrazněji uvědomovat svou spojitost s mrtvými, živými i právě narozenými. Setkávání a střetávání několika obyčejných, a přitom zvláštních lidí, pro někoho podivínských, spjatých s hřbitovním a kostelním provozem v jednom malém Městečku, jak je v knize nazýváno, je pozadím románu o čtrnácti kapitolách. Z několika krajových (dialektických) slov je patrné, že městečko je jihočeské v blízkosti bývalého česko-německého jazykového pomezí. Kompoziční rozčlenění právě do čtrnácti kapitol se možná nahodile kryje s čtrnácti zastaveními křížové cesty. Připomeňme, že Mertl je autorem výtečných čtrnácti prozaických rozjímání nad zastaveními křížové cesty, vydaných bibliofilsky v devadesátých letech v česko-německé verzi jako doprovod k řezbářským dílům Arany Mertlové.

Román má dva výrazné hrdiny, a to letitého hrobníka Petra Křišťana, žijícího odděleně od své rodiny v malém domku poblíž hřbitova, třebaže už by tomu tak v čase polistopadovém být nemuselo. Jeho osud byl silně poznamenán pohnutým společenským vývojem posledního padesátiletí. Pro něho bylo nejosudovější vydírání ze strany kdysi všemocné instituce, donucující ke „spolupráci“. Druhou postavou románu je varhaník Hugo Oberstein, člověk poněkud podivínský, dávající okázale najevo své židovství nošením židovské hvězdy a s oblibou nalézající nadhled nad vším pozemským v bání městského kostela, odkud rád pozoroval z ptačí perspektivy jednak lidské kolotání, a jednak hvězdné dálky. Obojí s úžasem. Vztah těchto dvou hrdinů je umocňován komplikovaným vztahem k třetí silné figuře Evě Troupové, vstupující na scénu prozaického vyprávění tím, že si bere život. Fakt dobrovolného odchodu Evy Troupové a pozvolné odhalování příčin jejího odchodu zvedá oponu nad minulostí, životními radostmi a starostmi městského

hrobníka i varhaníka, jejich nejbližších, přátel i nepřátel, bez nichž je nemyslitelná atmosféra dob normalizačních i ponormalizačních. Každé správné Městečko se jen stěží může obejít bez neodstranitelných lidských plazů, vyskytujících se všude a vždy. Zde mají svého zástupce v podobě elasticky přizpůsobivého pana Vicányho, ctihodného ředitele základní školy. Málem je člověk v pokušení vzpomenout na učitele ze Škvoveckého *Legendy Emöke*. Dobře napsanou postavou je farář Kroupa, obyčejný bázlivý služebník Boží v čase normalizačním. Nevyznívá příliš vzorně a K. V. Rais by se asi divil, do jakých situací doputovali pokračovatelé zapadlých vlastenců z 19. století. Farář Kroupa na jednom místě medituje: „*Jenže když se my kněží pustíme do řešení praktických otázek, pokazíme, co se dá. Jsme zřejmě odsouzeni jen k modlitbě.*“

Autorovi se vypravěčsky celkem dobře daří udržet čtenářské napětí odhalováním pozadí znepokojivého, bohužel společensky nikoliv ojedinělého faktu sebevraždy člověka statečného v čase nesvobody a zoufalého tehdy, kdy by měl prožívat chvíle zadosťuchování. Mertlovi se podařilo tento příběh podat s náležitou náležitostí. Užívá ostatně všech svých vyzkoušených prozaických prvků, jazykových, stylistických i kompozičních, a dosahuje velmi účinných vnitřních monologů jednotlivých postav. Velice zajímavá je figura spisovatele Berita, vystupující sice v toku vyprávění okrajově, jaksi zdálky, ve vzpomínkách a odkazech, ale přinášející a ozvláštňující příběh jiskřivými postřehy o všem, zvláště o literatuře. Berit je vyslovuje přímo nebo přitakává svým spolubesedníkům. „*Celá literatura je vlastně jen jeden jediný plagiát bible, nic nového pod sluncem. Jen kulisy a hrdinové se mění, ale to, o co jde, tu s námi pořád zůstává. Bůh je však k spisovatelům velkorysý, dokonce je jim možná za to nevědomé opísování z bible i vděčný.*“

Jeden z oživujících prvků románu je vedení jakési rodové kroniky, kterou se snaží zrekonstruovat hrobník Křišťan z podnětu spisovatele Berita. Díky této sepsané kronice se seznamujeme s rodovou minulostí početné měšťanské rodiny, vlastníci dům na Vinohradech. Hrobník Křišťan se dožije času restitucí, dožije se však i neslavného konce tohoto majetku v rukou svého syna Julíka. Petr Křišťan žije stále s pocitem provinění, spočívajícím v tom, že se ocitl díky péči tajemných pánů Gapa a Jágera „v seznamech slabochů a naivků, z nichž se možná mnozí domnívali, že ty prohnáné profíky oblaňnou“. V osudech městského hrobníka je nejpatrnější prolnutí rodových osudů s obecným vývojem ve vlastech českých a úporné hledání mravních východisek. Systém nátlaku a nedůstojného vydírání vytvořil komplikovaný propletenec, v němž se u Mertlových postav střetává a střídá morální pevnost s přízpůsobivým kompromisem a z toho pak u hrdinů vznikají pocity provinění, úzkosti a kající lítosti. Prozaická sonda do situace několika hrdinů na malém Městečku vyznívá jako pokus o zobrazení kolektivní paměti, o zobrazení prožitku několika desetiletí, jež se musejí nutně promítat do reality současných dnů. Pokud odhlédneme od povrchných bulvárních thrillerů komerční literatury, zjistíme, že se českým prozaikům přílišně chuti zobrazovat současnost z hlediska etických prvků nedostává. Mertl představuje svým způsobem výjimku. Umí se za své figury postavit, empaticky se podívat na svět jejich očima, umí do jejich životního marasmu vnést i něco nadějnějšího, třebaže se může zdát tato naděje bezcenná. „*Když pláčou lumpové nad sebou, snad není ještě všechno na světě ztraceno.*“

Hřbitov snů končí pohřbem i náhlým úmrtím moudrého podivína Obersteina, přesto není dílem morbidním, bezvýhodným. Autor předznamenal svůj román dvěma biblickými moty z knihy Jób. Je nedostatkem (krom některých kolizí v interpunkčním označování uvozovacích vět v přímé řeči), že tyto citáty jsou umístěny na nesprávném místě. Větším nedostatkem je zkomolená citace biblického verše, z níž vyplývá posunutý smysl. V knize Jób 5,27 se říká podle ekumenického překladu: „*Poslechni a sám to poznáš.*“

Kritik s ostrým rozlišovacím smyslem Bedřich Fučík svého času pochválil Mertlův román *Dům mezi větrem a řekou*. Domnívám se, že by i pro čtrnáct prozaických kapitol, podávajících existenciální zpodobění lidí v Městečku naší doby, měl podobná slova uznání.

Potěšitelným zjištěním po přečtení románu je potvrzení celkem známého faktu. Přes všechnu specifiku údělu české společnosti vypovídají silná umělecká zobrazení života v našich městečkách zhruba o stejných jevech jako všude jinde (Anderson, Gorkij aj.). Pouze kulisy a nositelé těchto jevů jsou jiní. Románové alter ego V. Mertla říká: „*Neboť co jiného je psaní než ustavičný spor našich snů se životem, co se jim tak přičítá, spor, z něhož vždy nutně vyplyne naše vina.*“

PAVEL STUDNIČKA

Románová litanie o soumraku životních snů

Až po knihách deníkových záznamů a publicistických meditací (*Kruhy pod očima*, 1995; *Přemítání o věcech vezdejších*, 1997) a po vydání opožděné básnické prvotiny *Zjasněná noc* (1995) se náš renomovaný prozaik Věroslav Mertl, žijící již od roku 1945 trvale v Českých Budějovicích, opět navrhl k románové tvorbě. Učinil tak s možná přespříliš velkou časovou prodávou: své poslední románové dílo totiž Mertl jako uznávaný tvůrce, tvrdošíjně tihnoucí k metafyzickému náhledu na konkrétní lidské osudy, uveřejnil pod nemálo symbolickým názvem *Mlčení vězňích hodin* již před plnými jedenácti lety (tj. v roce 1989). Nikoli náhodou už tenkrát svůj románový opus koncipoval v prvé řadě jako svébytnou rekapitulaci svého třicetiletého prozatérského úsilí.

Z tohoto pohledu je autorova nová próza *Hřbitov snů* (vydaná v brněnském *Hostu* s již málo obvyklým podtitulem: *Román*) zejména další tvůrčí bilancí, v níž spisovatel doufá přijít se svědectvím o průběhu posledních šesti desetiletí tak, jak je ve své paměti uchovával (anebo záměrně neuchovával) především ti starší z protagonistů knihy. Nejnovější Mertlovo dílo tudíž představuje osobitý románový epitaf za generaci, jejíž životní oblouk se již pozvolna nachele ke svému závěrečnému akordu a která tudíž hodlá vynášet definitivní ortely a odsudky jak nad vlastními cestami a cíli, tak i nad bláhovým a pošetilým směřováním pokolení následujících a nastupujících. Bezpochyby tváří v tvář právě této tragické nebo tragigroteskní duze dějin mohou mluvit mizejícího času vyslovit cosi jako smířené dobrozdání, v tomto časovém spektru však svět v autorově projekci jako by mlčenlivým gestem přiznal svou bezmeznou apokalypsu.

Není divu, že prozaikův závěrečný soud je zde striktně neslitovný: veškeré naše životy ty po Mnichově 1938 včetně nynějších kupčikovských a hokynářských let devadesátých jest v jeho očích toliko učiněným pohřebištem všeho dobrého, krásného a svatého. Tato tvůrčova hněvivá, byť navenek uvážlivá a moudře formulovaná filipika vůči novodobému světu se týká jak lidí živořících včera i zítra na dně morálky, s dušičkami proradnými a nenávisnými, tak i těch, kdo se fanaticky oddávají jak svým lidským ctnostem, tak neméně člověčím, zdánlivě neškodným a tolik obyčejným nectnostem: nakonec ti i oni volky nevolky zacházejí na své iluze, choutky, ideje, skutky, ideály. Také proto se vlastně nic jiného nemůže octnout v názvu této autorovy literární výpovědi než zvolená tísňivá slova o hřbitově snů. Zvláště když čím dál víc a stále naléhavěji platí ono neblahé *hora ruit, mors venit* - čili hodina spěchá, smrt přichází.

Dozajista žádný předchozí Mertlův román neměl tak výrazné společenské ambice, žádný tolik neusiloval o postižení historických siločar našeho jednání a myšlení a usilovně necítil k obrazu všech těch skrytých dějin probíhajících v hloubi člověčí psychiky i oněch dějin neskrytých, zasahu-

jících leckdy bezohledně nebo bestiálně do minulých stejně jako přítomných lidských životaběhů. Těž proto má autorův *Hřbitov snů* nesrovnatelně víc tematických znaků, příznačných pro bilancující literární dílo, než podobně bilanční román *Mlčení vězňích hodin*, někdy srovnávaný s Hrubínovou novelou *Zlatá reneta*, který setrval v rovině psychologizující výpovědi a v rozporuplném kontextu české společnosti pozdních osmdesátých let apeloval zvláště na fundamentální mravní hodnoty jako víra, naděje a láska. Ty tehdy umělec ztělesnil a zachytil v jejich obyčejnosti a každodennosti.

Jak to však s románovostí či s románovou epičností Mertlových prozaických příběhů je doopravdy a v čem tkví specifikum jeho románového myšlení? Co se z autorových knížek může plným právem považovat za román a vykládat v příslušných žánrových souřadnicích a co spíše nikoli? Přední znalec Mertlova díla, náš významný literární badatel Jaroslav Med ve svém zamýšlení nad prozaickými knihami v brněnském dvouměsíčníku *Proglas* č. 8/1996 charakterizoval z hlediska žánru rovnou pět spisovatelových prací jako romány: takto označil už jeho rané dílo *Nám po tomto putování* (1970), dále *Dům mezi větrem a řekou* (1978), *Rezavý déšť* (1981), *Pád jasnovidce* (1986) a již zmíněné *Mlčení vězňích hodin* (s nepřesnou datací 1990). Týž badatel v pregnantním hesle o Mertlovi v tzv. Janouškově slovníku však kategorii „románovosti“, neboli ničím nenahraditelné autorské způsobilosti epického podání přiznává jen druhé, třetí a páté knize z onoho výčtu, zatímco spisovatelovy knížky *Nám po tomto putování* a *Pád jasnovidce* definuje Med tentokrát již (pouze) jako „prózu“.

Ze zdánlivě nepatrného žánrového rozdílu nebo odlišného žánrového označení však vyvěrá i evidentní nesoulad či nestejnost autorské koncepce v těchto dvou typech literárního vyprávění. Zdá se, že svébytnou stezku, na níž se dá zvládnout křivolalé úskalí románového žánru, nalezl Věroslav Mertl skutečně v prvé řadě ve svých zralých románech *Dům mezi větrem a řekou* a *Rezavý déšť*, napsaných na rozhraní sedmdesátých a osmdesátých let. Tehdy se nade vši pochybnost vymanil z dlouhodobé orientace na poetiku prozaického díla Jana Čepa, která mu byla bytostně blízká a kterou i Med bystrozrace rozpoznal v mnoha autorových povídkách a novelách. Snad pouze s tím zřetelným rozdílem, že pro Mertlovo vypravěčství zdaleka není tak typický příslovečný Čepův „jitřní zrak“, nýbrž spíše ustavičné nazírání a nahlížení veškerého našeho všehomíra ve chvílích, které se v *Hřbitově snů* připodobňují stavu, „*jako když den tmavne za obzorem*“.

Leč jak starší, tak i novější autorovy knihy už na první pohled působí na čtenáře o poznání šerosvitněji (nebojme se říci až těžkomyslněji) než dodnes opomíjené, zato svou duchovností tolik prosvícené prózy a příběhy Jana Čepa z meziválečného údobí, třebaže Mertlovy texty jsou s nimi nepochybně spjaté svou estetikou a vznikaly s vědomím duchovní sounáležitosti s uhrančivým dílem našeho klasického tvůrce. Avšak jejich filozofie je už zjevně jiná, zejména čepovské křehké a chvějivé obrazy světa vezdejšího tady jsou neustále zaměňovány a posléze zaměněny za pouhopouhé sny o obrazech tohoto typu. V případě hojné románové tvorby Věroslava Mertla pak nesčíslněkrát za tiché i trýznivé (mnohdy nevyslovené až nevýslovné) sny o nebi a spáse, prostupující mj. jeho mistrovskou psychologickou románovou etudu *Dům mezi větrem a řekou* anebo vykupitelskou alegorií z posledních dnů protektorátu, román *Rezavý déšť*, častokrát směřující k modelové průkaznosti a jednoznačnosti uměleckého vyjádření.

Právě v těchto dvou fenoménech, v modelovosti a v apriorně tušené konečné jednoznačnosti, spatřujeme interpretační klíč nejenom k autorovým dřívějším knihám, ale i k jeho románu *Hřbitov snů*. V této souvislosti nezbyvá než polemizovat s charakteristikou autorovy tvorby na záloze knihy z pera pardubického bohemyisty Pavla Studničky: podle něho Mertl „*přes své transcendentní citění není odtažitý, ale pevně ukotvený a pozemsky velmi konkrétní s akcen-*